

GONDA GYÖRGY

„...Egressy Gábor színész és Kossuth kormánybiztosa”

Egy év eseménytörténete – emigráció után ...

Mottó: „*Otthon is kell jó ember.*”¹

A Magyar Hírlap 1850. január 1-jei, keddi – majd megismételve csütörtöki – számában egy Idéző rendelet olvasható: „A cs. kir. 3.-d hadsereg parancsnoksága, alább nevezett, felségárulási bűnnel jogszerűleg vádolt szökevény egyének ellen a haditörvényszéki vizsgálatot elrendelte...” Ábécé sorrendben hatvannyolc név – köztük Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Perczel Mór, Batthyány Kázmér stb. – következik, köztük a tizenharmadik helyen: „Egressy Gábor színész és Kossuth kormánybiztosa”. Négy hónappal előbb, 1849. szeptember 1-jei dátummal jelenik meg Julius von Haynau tábornagy „A magyar forradalom bevégződött ...” kezdetű Hirdetménye hasonló tartalommal, de még nevek nélkül.²

Világos után három nappal, augusztus 16-án déli 10 órakor egy író-szerkesztő a következőt írja színésznő nevének: „... Ákos apja sehol nem találhatik, valamint a Juliska férje, Sándor sem ...”; „a híres világhódító kormány megszökött ...”³ Ákos, Egressy Gábor tizenhét éves legnagyobb fia több mint egy éve nemzetőr, illetve honvéd; Juliska pedig Petőfi Sándorné Szendrey Júlia, Sándor pedig maga Petőfi. Ákos Görgey seregével teszi le a fegyvert, majd büntetésül besorozva az osztrák hadseregbe Itáliába masírozik, amiről apja majd

¹ Idézet Kossuth Lajosnak Vay László grófhoz intézett leveléből, Kutahya, 1850. júl. 16.: „... Nyilatkoznom kell az osztrák amnesztia iránt. Akik ezt személyikre nézve keresik, vadásszák, kunyerálják, azokat nemzetem hűtelen tagjainak tekintem s azokat társnak sem vallom, sem ismerem, de, ha Austria bizonyos osztályokra általában amnestiát adand, azért, hogy valaki kisebb tekintélyű s a multakban nem vezér-szerepű ember, azt használva haza megyen, csak azért nem fogom őt rossz embernek tartani. Sőt csak maradjon igaz szívű hazafi, azt mondom, *otthon is kell jó ember* s kivált otthon kell, ki vagy előre készíteni segítsen vagy legalább maga készen legyen ...” (kiem. – G. Gy.) A levél másolatát lásd: Hajnal István-hagyaték. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár (a továbbiakban: MTAKT) Ms 5403/19. f. 7.

² Hirdetmény. „... Felhívom [...] mindazokat, kik a felkelteknél mint kormánybiztosok [...] működtek; [...] a cs. kir. katonai kerületi parancsnokságnál, vagy a [...] cs. kir. haditörvényszéknél mától számítandó három hónap alatt, igazolás végett magokat jelentsék; ellenkező esetben a törvények értelmében ellenök indítandó nyilvános per következményeit magoknak fogják tulajdoníthatni.” Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), R 32 26. cs. Megjelent: Szeremlei Samu: *Magyarország krónikája*. Budapest, 1867. 2. köt. 320–321. Egressy Gábor népfelkelési és tiszavidéki kormánybiztos volt majd négy hónapig 1848. okt. 15-től 1849. jan. 12-ig.

³ Bulyovszky Gyula (1827–1883) levele Bulyovszkyné Szilágyi Lillához (1833–1909). Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (a továbbiakban: OSZK Kt), Levelestár. Közli: Péchy Blanka: *Hűséges hűtlenek* (Bulyovszkyné Szilágyi Lilla életregénye). Budapest, 1969. 49–51. (2. kiadás: Budapest, 1973. 47–48.)

csak nyolc hónap múltán értesül.⁴ Haynau hirdetménye előtt egy nappal a következőket írja a Komáromi Lapok Janka nevezetű pesti levelezője augusztus 29-én, éjféltől 12 órakor kelt tudósításában: „Kedves rebellis barátom! [...] Petőfi, Vasváry nincs többé. [...] Egresy [sic!] Gábor, s Jókai Mórról semmi bizonyosat nem tudunk ...”⁵ Egresy Gábor valójában e híradás előtt egy héttel, augusztus 23-án lépi át a magyar határt, s majd tizenhárom hónapot emigrációban tölt.⁶ A kortársak csak sejtették, ma már pontosan tudható, mikor, miért és hogyan tér(het)et haza törökországi emigrációjából. A miéltre roppant egyszerű a válasz, mégha fellengzősen is hangzik: magyar színészként hazájában kívánt „próféta” lenni; a hogyan már sokkal kalandosabb történetet vázol elénk.⁷

Egresy 1850. szeptember 12-én a hozzá júniusban kiutazó nejével és két kisebbik gyermekével⁸ együtt érkezik gőzhajón Pestre egy a nevére augusztus 27-én kiállított – ingyenes – francia nyelvű osztrák útlevéllel.⁹ Poggyászában két azonos tartalmú, fontos irat lapul, mindkettő egy nappal az útlevél kiállítása előtt, azaz augusztus 26-án kelt Konstantinápolyban. A levelek írója Gabriel Jasmagy, a konstantinápolyi osztrák követség tolmácsa, az osztrák kémszolgálat dél-kelet-európai összekötője, többek között a Kossuth elleni sikertelen merénylet irányítója.¹⁰

⁴ Egresy Gábor (Lászlófalva, 1808 – Pest, 1866), színész-rendező, drámafördítő, dramaturg, színházi lapszerkesztő, színtanodai tanár, színházelméletíró, publicista, esztéta. Egresy Ákos (Kassa, 1832 – Budapest, 1914), színész-rendező, színingazgató. Két-két önéletrajzi levelüket lásd: *Születtem ... Magyar színészek önéletrajzai*. Budapest, 2001. 17–29., 48–49.; vö. Egresy Ákos: *Emlékeim az 1848–49-dik évi szabadságharc idejéből*. H. n., é. n. (1893)

⁵ Komáromi Lapok, 1. évf. 45. sz. 1849. augusztus 31. 175–176. (Szerk. Friebeisz István)

⁶ Vö. Egresy Gábor törökországi naplója 1849–1850. Pest, 1851. (2. reprint kiadás: Budapest, é. n. [1997]) A mű kéziratos töredéke: „Törökországi emléklapok 1849/50. Egresy Gábortól” címen: OSZK Kt, Fol. Hung. 1227. A 322. utolsó oldal – javításra hagyott jobboldalán – az utolsó megjegyzés: „Folytatása: a nyomtatott szerint.” Egresy tehát készült egy újabb, bővített kiadásra. Hagyatékában található egy különösen figyelemreméltó feljegyzés, melyen nagy valószínűséggel egy megírandó tanulmány, esetleg könyv alábbi fejezetcímei olvashatók:

„A magyarság végső veszedelme ... 1849. Aug.

Törökországi száműzetésem ... 1850. Sept.-ig

Siralomház itthon 1851. Aug.

Ezután ... Színészi pályámról száműzetésem korszaka.” OSZK Kt, Fol. Hung. 1754. f. 45v, 46. Sajnálhatjuk, hogy a mű sosem készült el. Ez az írás a „Siralomház itthon” című fejezethez kíván adalékokat nyújtani az 1980-as évek első felében befejezett kutatómunka alapján.

⁷ Egresy – már itthonról – fiához Itáliába írott soraiban az „egy hosszú kinos esztendeig tartó száműzetés” koncepcióját Vörösmarty: Szózatát idézve így vonja le:

„... Hiába, – »a nagy világon e kívül nincsen számunkra hely!

Áldjon vagy verjen sors keze: itt élnünk halnunk kell« [sic!]

[...] Reményilem [...], hogy a vizsgálat folytatani egy pár hónapig tartó fogság után fel fognak menteni. [...] Mi játszottunk édes fiam, egy rémisztően nagyszerű, véresen merész játékot és ... veszítettünk! ... Micsoda hitvány ember azon játékos, ki a történhető bal kimenetelére játékának nem gondolt, elkészülve nem volt, mielőtt azt kezdette volna; – s ki most a bekövetkezett veszesség súlyát elviselni nem bírja?!” Egresy Gábor levele Egresy Ákoshoz, Pest, 1850. szept. 27. OSZK Kt, Levelestár. Tényszerűen megjegyzem: Egresy egy napot sem ült végül is fogdában.

⁸ Egresy Gábor felesége: Szentpétery Zsuzsanna (1816–1888), színésznő; két kisebb gyermekük: Etelka (16 éves) és Árpád (14 éves). Ők hárman Haynau által 1850. máj. 29-én aláírt, szabályos útlevél birtokában érkeznek Belgrádba június 4-én.

⁹ A Galatában kiállított, egy hétig érvényes útlevél eredetijét lásd: OSZK Kt, An. lit. 1239/47. sz.

¹⁰ Hajnal István: *A Kossuth-emigráció Törökországban*. Budapest, 1927. 333.: „... A törökországi kémszervezet megalapítója és irányítója egy Jasmagy Gábor nevű mérnök volt.” Még többet elárul

Az egyik levél Karl Geringer bárónak, a magyarországi polgári ügyek császári biztosának szól, s Egressy megérkezésének másnapján, szeptember 13-án kerül iktatásra, azaz Egressy a „kezes” levelet még 12-én vagy legkésőbb 13-án¹¹ személyesen adja át. Ebben Jasmagy így ír: „... [Egressy] az utóbbi időkben és konstantinápolyi tartózkodása alatt is a számára felajánlott előnyök visszautasításával, csupán az igaz ügy iránti igaz és becsületes odaadásból nagyon fontos szolgálatoakat tett. [...] nem mulasztatom el, hogy Excellenciád-nál közbenjárjak, s további nyugodt és szerény viselkedéséért [...] teljes kezességet vállalom.”¹² A másik „kezes” levél a törvényszék elnökének szól, csakhogy – valószínűleg Egressy rémületére – nem polgári, hanem hadbíróági elnöknek, amint az nemsokára kiderül.¹³ Egressy augusztus elején, amikor írásba adta hazatérési szándékát a cs. kir. konzul előtt, azt is közli, hogy vállalja a kormányzó és a polgári [!] törvényszék előtti igazolást, ahogy deklarálja, huszonnégy évi színipályájának folytatását óhajtja, „minden politikai mozgalmon kívül állva”, hogy „egyedül művészetemnek és családomnak élhessek”.¹⁴

*

Hajnal István a törökországi magyar emigrációról szóló könyvében Jasmagyról szólva a következőket írja: „Sokan még akkor is szolgáltak neki hírekkel, mikor valódi szerepük, osztrák kém voltuk már nyilvánvalóvá lett, mint például Ullman Frigyes, a bankár és Batthyány István gróf és számosan a kisebb jelentőségű emigránsok közül...” (kiem. – G. Gy.)¹⁵ S hogy például kikre gondolt, kiderül a hagyatékában megtalálható egyik fogalmazványból: „[Jasmagy] Kossuth legszűkebb környezetében is kémekeket állított fel [...] Meglepődéssel látjuk ennek az embernek feltűntét a legkiválóbb emigránsok mellett is. *Egressy*, Ullman,

---

Jasmagyról Frank Tibor: „...A szervezet keleti főnöke [...], aki Δ jelzéssel küldte jelentéseit Bécsbe. [...] 1816-ban Bécsben született [...] Bach után Kempennek is konfidense lett [...] 1852-től a biztonsági szolgálat egyik legjobban fizetett embere volt...” Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe, 1820–1892*. Budapest, 1985. 46.

¹¹ E napon köszönti először Egressyt a félhivatalos politikai napilap az alábbi módon: „... Mint halljuk nem sokára kitűnő színművészünk Egressy Gábor is visszatérend, s a fejedelem kegyelme által követhetendi azon hivatást, melytől őt csak a hazafiai keblekre nehezkedett kényszerűség, s az idők hatalma vonta el. [...] bizonyynyal az isteni igazság, mely mélyebben fürkészi a vádokat a cselekvények külszinénél, sokat fog egynél kimentve látni, mit másnál tán szigoruan megtorolna.” Magyar Hírlap, 1. évf. 254. sz. 1850. szept. 13. Fővárosi napló (sept. 12.) 1133. Két nap múlva – a visszatérésről beszámolva – már ezt írják: „... midőn e jeles színművészünk pályájának s hivatásának ujra visszaadatik, a főségi kegyelem nemzetünk iránt egyik legszebb bizonyosságát adja, s hálaára kötelezi a hazának minden műbarátait.” Uo. 1. évf. 256. sz. 1850. szept. 15. 1145.

¹² Jasmagy levele Geringerhez, Konstantinápoly, 1850. aug. 26. (német nyelvű, fordítását ezúton is köszönöm Pingiczter Klárának.) MOL D 51.1419/1850. A felzeten: „szóban elintézve”.

¹³ Hadtörténeti Levétár (a továbbiakban: HL) Abszolútizmus kori iratok, III. Hadsereg-parancsnokság (Armee Commando), rendőri iratok, 184. cs. 748/1850. (német nyelvű, másolat)

„Nagyságos Uram!

Ezen levél átadója Egressy Gábor úr, egykori színész. Mivel ő most Törökországból hazájába visszatér, és majd korábbi pályájának folytatását kérvényezi tisztelettel, én érte, mivel Konstantinápolyban nagyon jól viselte magát és a követségénél – a legcsekélyebb kárpótlás nélkül – nagyon fontos szolgálatoakat tett, nem csak közbenjárók, hanem további nyugodt és szerény magatartásáért csekélységgemmel kezességet vállalom [...]

Gabriel Jasmagy kk. tolmács”

¹⁴ Egressy német nyelvű kérvénye a cs. kir. konzulátushoz, Jasmagy 3550/1850. sz. jelentéséhez csatolva. MOL W 204 f. 904. (Mikrofilmtár)

¹⁵ Hajnal: *A Kossuth emigráció*, 335., lásd még in: uő.: *Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen*. Napkelet, 5. évf. (1927) 702.

Batthyány István gróf, *Lázár Kálmán gróf* neki köszönhatték megkegyelmeztesüket.” (kiem. – G. Gy.)¹⁶ S könyvében is megemlíti Egressy nevét: „Szerepet vitt férfiak vannak, mint például Egressy, Batthyány István gróf, sőt egy pillanatra, úgy látszik: Kázmér gróf is, kik az amnesztiában várják az egyedüli mentséget.”¹⁷ Hajnal megfogalmazását aztán átvette Somlyói Tóth Tibor is.¹⁸

*

A pesti cs. kir. hadbíróóság mindenesetre már szeptember 1-jén magához kéreti Egressy kormánybiztosi aktáit. Szeptember 5-én már érkezik is öt kivonat és egy ún. extra bizonyíték.¹⁹

Szeptember 16-án, hétfőn – nyilván a Magyar Hírlap nyomán – újabb két lap ovációja olvasható: „... örvendetes hirt közlünk [...], derék színművésznök *Egressi Gábor* [...] harmadnappal elelőtt családjával együtt fővárosunkba visszaérkezett. Reméljük [...] módjában lesz magát háborítlanul szentelhetni azon ügynek, mellynek oltára mellett eddig oly avatottsággal forgolódott.”²⁰ A sajtóból értesülve Arany János Nagyszalontáról egy „örömdát” ír versben, kísérő levelében az alábbi – Egressyt óvó – szavakkal: „... félek, hogy örömem nem lesz teljes, – félek, hogy még van leróni való, mielőtt szabaddá lennél.”²¹

Október 3-án kapja kézhez Egressy első hadbíróági idézését, másnap reggel fél kilenc órára. Egressy jegyzete szerint egy órán keresztül faggatták a borsodi védseregbeli tev-

¹⁶ Hajnal István: Merénylet-kísérletek az emigráns Kossuth ellen. MTA Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban: MTAKKt), Ms 5388/14.

¹⁷ Hajnal: *A Kossuth emigráció*, 44. Hajnal egyébként az 1920-as évek elején a következő véleményt alkotta Egressy Naplójáról: „Egy elkényeztetett színész pátoszba burkolt nyafogásai, siralmi. Mindenkit gyűlöl, leszól, különösen a nyomoruságot. Nincs nép, mit le nem szólna: bolgárt, törököt, szerbet.” MTAKKt, Ms 5404/31. Majd – megismerkedve a Napló kézirat, bővebb változatával – könyvében már e „szerepet vitt férfi” naplójára, leveleire, feljegyzéseire harminc oldalon negyven-szer hivatkozik mint más naplók, emlékiratokkal összevetett forrásértékű történelmi adalékokra.

¹⁸ Somlyói Tóth Tibor: *Ármány és merény Kossuth ellen*. Kortárs, 28. évf. (1984) 3. sz. 433–440., és úő.: *Diplomácia és emigráció, „Kossuthiana”*. Budapest, 1985. 102–124.

Ezek a megfogalmazások bár sugallják, de forrásokkal nem bizonyítják, hogy Egressy milyen – netán megtevesztő, jelentéktelen (?) – információkat szállított Jasmagnak emigrációja alatt.

¹⁹ MOL D 37 Iktatókönyvben bejegyzés az aktakérésről: 10 202/1850. Az iratot magát lásd: HL, Absz. kori iratok, III. A.C. 184. cs. 829/1850. ff. 868(–869)

²⁰ Pesti Napló, 1. évf. 156. sz. 1850. szept. 16. Vegyes hírek és események. 3. Vö. Hölgyfutár, 1. évf. 63. sz. 1850. szept. 16. Nemzeti Színház. 251.

²¹ Arany János „Egressi Gábornak” című versének másolata (autográf aláírásával!) és levélmásolat, „Szalonta, sept. 19. 1850.” (szintén eredeti aláírásával és viaszpecsétjével!) OSZK Kt, Növ. napló: V. 108/85. sz. Kínos kötelességet vállalva kényszerülök kiigazítani az Akadémiai Kiadó gondozásában 1975-ben megjelent Arany János Összes Munkái XV. köt. Arany János levelezése I. kötet – azóta sajnálatosan elhunyt – sajtó alá rendezőjének és szerkesztőjének számos tévedését. Az eredeti levelet elveszítettnek írja, holott az 1948-tól megtalálható volt – eredetileg – az OSZK Színháztörténeti Tárában. Az MTAKKt Levelestárában levélben – Ferenczy Zoltán másolatán – jól szereplő dátumot (szept. 19.) „helyesbítik” szept. 29-re, arra a bizonyítatlan állításra hivatkozva, hogy Egressy csak szept. 23-án érkezett haza. „Kiadatlan”-nak tartja, pedig a levelet teljes egészében közli K. Papp Miklós: „Itt is, ott is”. Budapest, é.n. „Egressy hagyatéka” c. fejezet, 277–278. Az adatok pedig helyesen szerepelnek: Berczeliné Monori Erzsébet: Ismeretlen Arany- és Petőfi-kézirat az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményeiben. Az OSZK Évkönyve, 1968–1969. Budapest, 1971. 232.

kenységéről. 1849 tavaszán ugyanis mindössze két hónapig vezérőrkapitánya egy gerillacapatnak Kassa és Eperjes környékén.²²

Ugyanazon a napon, október 4-én rendelik el szigorú megfigyeltetését. Rendőri kartonlapra vezetik rá még útlevélkéréseit is, amikor – először 1854 nyarán – Pestről eltávozást kér és kap. Besúgók és titkosrendőrök figyelik, akik írásos beszámolót készítenek arról is, hogy ki(k) jár(nak) lakásában.²³

Geringer császári biztos egy október 5-én érkezett javaslat ellenére, mely szerint az „ide csatolt írásokból” látható, hogy Egressy „Konstantinápolyban nagyon jól viselkedett és [...] nagyon fontos szolgálatokat tett, tehát a közvélemény nyugalmanak veszélyeztetése nem várható, ne siessük el letartóztatását”,²⁴ október 8-án kelt válaszában Bach belügyminiszter hozzá intézett véleményét továbbítja saját utasításaként. Bach ugyanis október 2-án a következőket írja Geringernek: Egressy a pesti hadbírótság 1850. január 1-jei ediktumának hatálya alá esik, „... nincs akadálya annak, hogy törvényes eljárás alá vonják, mivel tudomásom szerint különleges szempontok nem forognak fenn ahhoz, hogy kímélettel járjunk el vele szemben.” Ellentétben – folytatja – Friedrich Ullmannel, aki Rösler helyettes konzulnak Sumlában hasznos szolgálatokat tett.²⁵

Újabb kihallgatása során, október 11-én Egressy egy kétoldalas jegyzőkönyvi vallomást ír alá, mely Kossuth feleségének és gyermekeinek országból való kiszóktetésével megbízott Josepha Wagner asszony küldetésével kapcsolatos információit tartalmazta. Részletes személyleírást is ad, melyet minden határparancsnokságnak megküldenek.²⁶ Wagner ör-

²² Vö. Csorba Zoltán: *Egressy Gábor a szabadságharcban és a száműzetésben*. Borsodi Szemle, 17. évf. (1972) 2. sz. 76–85. Ezen időszak dokumentumait lásd: Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok ...* S. a. r. Hermann Róbert–Pelyach István. Budapest, 1990. Okmánytár fejezet, 452–466. A hadbírórsági idézés október 3-i keltezéssel (Egressy autográf megjegyzésével): OSZK Kt An. lit. 1239/6. sz.

²³ MOL D 37 10 747/1850. iktatókönyvi bejegyzés: elrendelik Egressy szigorú megfigyelését, tizenégy napon belüli jelentéstételi kötelezettséggel. (Maga az irat hiányzik.); Egressy rendőri kartonja – 60/14. sz. – személyleírásával, útlevélkérelmeivel. HL Absz. kori iratok III. A. C. 6cs.IV.25. A két utolsó bejegyzés szerint 1856. ápr. 19-én oldják fel a kényszertartózkodásra vonatkozó rendelkezést, de továbbra is felügyelet alatt marad, majd 1856. júl. 12-én vonják vissza a vagyoneklobzást.

²⁴ Podolsky előterjesztése Geringer számára, 1850. okt. 5. HL, Absz. kori iratok, III. A.C. 184. cs. 748/1850.

²⁵ Bach belügyminiszter levele Geringernek, Bécs, 1850. okt. 2. (német nyelvű) és Geringer levele Podolskyhoz, Buda, 1850. okt. 8. (fogalmazvány, német nyelvű) MOL D 51 299/1851., ez utóbbi fogalmazvány eredetije Geringer nevében de la Motte gróf, a helytartóság alelnökének aláírásával Podolskyhoz: HL, Absz. kori iratok, III. A. C., 184. cs. 602/1850. A III. hadsereg-parancsnokság rendőri osztályának feladata volt ugyanis a haditörvényszékek előtt indítandó perekben az előzetes nyomozások lefolytatása. Vö. Sashegyi Oszkár: *Az abszolutizmus kori levéltár*. Budapest, 1965. 188.

²⁶ Egressy vallomásának német nyelvű jegyzőkönyve, Egressy autográf aláírásával: HL Absz. kori iratok, III. A.C., 184. cs. 829/1850. Ehhez csatolva feljegyzés Coronini gróf, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzójának átiratáról, 1850. szept. 29. (német nyelvű). Coronini küldi az Egressy által a határátlépésnél a hatóságoknak beszolgáltatott levelet, amelyet még Konstantinápolyban Josepha Wagner Egressynek írt. Az eredeti levelet lásd: Uo. 748/1850. Josepha Wagner ügyéről lásd: Hajnal: *A Kossuth emigráció*, 413–415. és Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai*, 59–60. Frank azonban tévesen a következőket írja: „Zerffy azon igyekezett, hogy Wagnerné Konstantinápolyba jusson Egressy Gábor segítségével, aki azonban elzárkózott a segítségadás elől.” Egressy azonban minderről így vallott kihallgatásakor: „Amikor [...] júniusban én családommal Belgrádból Konstantinápolyba utaztam, felszólított engem Zerffy, hogy Wagnert vigyük magunkkal. Mivel azonban neki nem volt pénze – és azzal én is csak szűkösen voltam ellátva, értésére adtam Zerffy-

nagy anyját – tudjuk – nem fog(hat)ták el, mivel az osztrák titkosrendőrség nagyon is jól ismerte, másrészt pedig küldetési teljesítése után nem sokkal elhunyt Törökországban.

A kezeséget vállaló kémfőnök hivatalos ügynöki jelentése Bécsbe csak október vége felé érkezik, amikor már megindult a jól olajozott megtorló gépezet és a hadbírószági eljárás Egressyvel szemben. Ebből a jelentésből értesül Bach belügyminiszter arról, hogy Egressy Kossuth internálásakor, 1850. február közepén adta tanújelét, hogy szakítani akar az emigrációval, s vállalja az otthoni vizsgálatot. Továbbá mint a – Kossuthékkal kapcsolatot tartó – Központi Bizottmány tagja, folyamatosan információkat szolgáltatott annak tevékenységéről. A kémfőnök jelentésének utolsó sorai – Egressy javára – politikus, mondhatni, bölcs belátásról tanúskodnak: „... érdekünkben áll, hogy egy ilyen népszerű színészt megnyerjünk magunknak. S ha megkegyelmeznek neki, úgy fog cselekedni, ahogy mi elvárjuk, s ezért [...] szabadjon kezeskednem.”²⁷

Novemberben Egressy kérvényt nyújt be, hogy színpadra léphessen. A sajtó folyamatosan igényli fellépését – a közönségre hivatkozva.²⁸ Érvényes szerződése van, jövedelme pe-

nek, hogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt megtehessem. Miután ő biztosított arról, hogy ő [Wagnerné] Konstantinápolyban az amerikai követségtől 1000 Ft-ot kap, meggyőzött engem arról, hogy magunkkal vigyük [...], azon feltétellel, hogy Konstantinápolyban majd visszatéríti kiadásainkat. Konstantinápolyban – ameddig én neki 13 Ft-ot kölcsönöztem – elvált tőlünk. [...] Wagner egy amerikai papon keresztül eljuttatott hozzám egy levelet, amelyben tudatta, hogy el kellett utaznia Kiutahiába, és kiadásaimat majd onnan kiegyenlíti. Amellett megkért, hogy angol útlevelet – amely az én igazolványomban volt – küldjem el neki a levél átadóján keresztül. Én azt el is küldtem neki, és ő egy levélben megígérte, hogy kiadásaimat – tehát tartozását Kiutahiából kiegyenlíti. [...] Levelét Orsovában átadtam a járási biztosnak ...”

Josepha Wagner levele így szólt:

„Tisztelt Uram!

Megkérem Önt, legyen olyan jó, és küldje el nekem angol útlevelemet. Én elutazom, és tartozásomat – köszönettel – Kiuthaiából küldöm.

Köszönök Önnek és feleségének mindent.

Én nem tudtam Önöket meglátogatni, mert az számomra nagyon veszélyes.

Éljenek mindannyian jól.

Ég legyen Önökkel.

Barátnőjük: Josepha W[agner].”

Egressy törökországi naplójában is említi az esetet. *Egressy Gábor törökországi naplója*, 189. Wagner asszony tartozását Kossuth későn küldte meg Egressynek. Ez kiderül Kossuth Kutayából Vay László grófnak 1850. aug. 17-én írott leveléből, ezt a részt azonban sem Deák Imre: A száműzött Kossuth Törökországban (Budapest, é. n. [1942]) című könyve, sem Frank Tibor már említett munkája sem idézi: „... Kérem legyen szives [...] Egressy urnak [...] azon ezer piaszterből – melyet ide csatolva [...] utalványozok –, 10 aranyat, tehát 520 vagy 530 piasztert kifizetni; mint lerovását azon adósságnak, mellyel Wagnerné asszony neki tartozott.” MOL R 90 I. 877. Vay szeptember 1-jén jelzi, hogy Egressy már korábban elutazott. Uo. I. 890.

²⁷ MOL W 204. ff. 910–911. 3550/A d. n. szám alatt Jasmagy „Δ” jelű ügynöki jelentése (német nyelvű). (Csatolva hozzá Egressy 1850. aug. 13. előtti írt magyar nyelvű hazatérési kérvénye.) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Egressy információszolgáltatásáról akkori írásos nyomok nem maradtak fenn. Egyetlen ismert „debut-szerep”-ében egyetlen szó sem esett magyar ügyekről, csupán bolgár–török összetűzésekről. Frank: *Egy emigráns alakváltásai*, 238–240. idézi Zerffi 1850. jún. 23-i keltezésű, német nyelvű jelentését. A jelentés eredeti melléklete, az 1850. jún. 16. és 18-i keltezésű, magyar nyelvű, Zerffi egyik álnevére (Dumont Gusztáv) szóló Egressy-féle „debut”-levél megtalálható: MOL W 204. 2452/A. alatt, ff. 769–770.

²⁸ A Pesti Röpívek 1850. nov. 6-i számában maga a szerkesztő, Szilágyi Sándor írja – rák szignóval – a Nemzeti Színház című rovatban az „Egressy Gábor felléptetésének ügyében akarunk néhány szót

dig semmi. A hadbíróság azonban a vizsgálat alatti fellépését nem engedélyezi, ahogy a hadseregparancsnokság sem.²⁹ A Nemzeti Színházban majd csak 1854 májusában léphet újra színpadra – vendégként, majd a következő szezonzban szerződötetik ismét.

1850. december 2-i, újabb kihallgatását követően Egressy újabb kérvényben most már azt kéri, hogy rendezőként működhessék a színháznál. Így a háttérben maradvá elkerülhető, hogy látványosan a közönség elé állva esetleges forradalmi szimpátiákat gerjeszthesse. Mintegy karácsonyi ajándékképpen maga Christian Appel báró, a III. hadsereg parancsnoka hagyja jóvá kérelmét december 20-án, azzal a megszorítással, hogy meg kell várja a császári biztos véleményét a végső határozat előtt. A bürokratikus szolgálati út melete szerint a kerületi főispán és a rendőrfőnök nyilatkozata is szükséges.³⁰

Eközben viszont 1851. január 4-én a hadbíróság szabályosan, a megszokott formai eljárás közepette jóváhagyja a két nappal előbb kelt jogi szakvéleményt.³¹ A „tárgyaláson” Egressyt csak arról kérdezik: megerősíti-e vallomását. Továbbá – igenlő válasza után –, hogy a felolvasott kihallgatási jegyzőkönyvhöz van-e hozzáfűznivalója. Nincs – válaszolja. Mire aláíratják vele a jegyzőkönyvet, és ... hazaküldik. Távozása után ismertetik az összegyűjtött okiratok, dokumentumok tartalmát, és meghozzák az ítéletet: felségárulás és a forradalomban okozott károkért – teljes vagyonek Kobzás mellett – kétél általi halál.³²

---

elmondani” kezdetű cikkének végén: „Mulaszthatatlan kötelessége az igazgatóságának eszközölni [...], hogy Egressynek a fölléphetés megengedtesse.” Szerkesztői, lapalji jegyzetben pedig hozzátesszi: „Mennyiben mi tudjuk a dolgot, az igazgatóság tett e tárgy körül lépéseket – de mind eddig eredménytelenül.”

²⁹ MOL D 37 12 494/180. nov. 18. Iktatókönyvi bejegyzés: Elküldik a pesti hadbíróásra Egressy kérvényét, melyben kéri, engedélyezzék számára a színházban való fellépést.; uo. 12 686/1850. nov. 26. Iktatókönyvi bejegyzés: A III. hadsereg-parancsnokság határozata közli a pesti hadbíróóság jelentését, mely szerint Egressy vizsgálat alatt áll, nem engedélyezik a színházban való fellépést (Az iratok maguk nincsenek meg.)

³⁰ Appel tábornagy átirata Geringerhez, Pest, 1850. dec. 20. (német nyelvű): értesíti Geringert Egressy újabb kérvényéről; Geringer elrendeli, hogy Augusz Antal báró, a pest-budai kerületi főispán nyolc napon belül véleményt küldjön. MOL D 51 1729/1852. Augusz pedig Terczy Szilárd Pest városi polgármestert szólítja fel véleményezésre. Terczy jelentése Auguszhoz, Pest, 1851. jan. 4., Augusz jelentése Geringerhez, Pest, 1851. jan. 7. (német nyelvű): „... tekintettel lehet lenni kellemetlen helyzetére és családíói kötelességeire, kérését teljesíteni lehetne, [...] ezáltal nem lenne alkalma a színházi közönség hangulatára hatást gyakorolni ...” Uo. Joseph Protmann pest-budai rendőrigazgató jelentése Geringerhez, 1851. jan. 30. (német nyelvű): Nem látja ugyan tanácsosnak a kérelemnek helyt adni, de Egressyt nem tartja politikailag veszélyesnek, ezért „... úgy hiszem, szintén a szóbanforgó kérelem engedélyezése mellett kell alázatosan állást foglalnom.”

³¹ HL Absz. kori iratok, pesti cs. k. hadbíróóság (K. K. Kriegesgericht Pest) 52. cs. 1851–10/109. ff. 852–858/b. Az 1851. jan. 2-i keltű Jogi szakvélemény (Votum Informativum, német nyelvű) hivatkozik a rendelkezésre álló aktákra, az Egressy által „Szegeed város és a Tisza-vidék meghatalmazott biztosa”-ként kibocsátott parancsokra. Egressyt tevékenysége „... azon vidék legfanatikusabb kormánybiztosának festi le”. „A vádlott beismeri az itt előadottakat kormánybiztosi működéséről és elismer minden elébe tett – általa azon minőségében kibocsátott – rendeletet, de megjegyzi, hogy mindenkor a lázadó kormány megbízására cselekedett.” Ezután következnek a verdikt: „... e vádlott felségértésben vétkes [...] Jogi véleményem, hogy Egressy Gábor vádlottat [...] a forradalom által okozott károk pótlására irányuló teljes vagyonek Kobzás mellett kétél általi halálra kell ítélni.” Aláírás: Slatky. Egressy 1851. jan. 3-án kelt német nyelvű hadbíróági idézését jan. 4-én 9 órára lásd: OSZK Kt An. lit. 1239/27. sz.

³² HL Absz. kori iratok, k.k. Kriegesgericht Pest, 52cs. 1851–10/109. ff. 851–852.: a lefolytatott vizsgálat naplója, 26 tétel, aktaszámok keltezéssel, mellékletek felsorolása, eljárási tárgy megnevezésével; ff. 862–863.: hadbíróági jegyzőkönyv. Valamennyi osztrák katona – közlegénytől őrnagyig – az ügyésszel együtt leadja – egységes – szavazatát; ff. 860–861.: ítélet, 1851. jan. 4.; az okirat vé-

Egressy szerencsére minderről nem tudva újabb lépést tesz. Érvényes szerződésére hivatkozva kéri a Nemzeti Színház akkori gazdasági igazgatóját, hogy szeptembertől – hazatérése hónapjától – számítva folyósítsa fizetése felét. Felsőbb utasításra hivatkozva most is visszautasítást kap.³³

Az erkölcsi és egzisztenciális bizonytalanságot egyre kevésbé tűrve, Egressy két levelet is ír a kémfőnöknek, de válasz nem érkezik. Egy közvetítőn keresztül is kéri tőle február 3-án, hogy ígéretének megfelelően eszközölje a bécsi kormánynál, hogy vagy mondják ki az ítéletét vagy mentsék fel.³⁴

Február 6-án – Egressy hozzájárulásával – megjelenik Arany János „Egressi Gábornak” című verse Nagy Ignác Hölgyfutárjában, melyet még előző év szeptember 19-én küldött el a költő a szerkesztő-írónak, aki akkor – Egressy kérésére – nem közölte. Most viszont a tehetetlenségre kárhozottatott Egressy cselekvésre szánja el magát. A versközlés napján jelenik meg színésztársnője nyilvános segélyfelhívása Egressy és családja anyagi támogatása érdekében. Továbbá – szinte provokatív nyomást gyakorolva a hatóságokra – Egressy ismét kéri a színpadi fellépés lehetőségét, amit a császári biztos ismét elutasít, viszont február 10-én engedélyezi Egressy számára a rendezést.³⁵ Ekkor sóhajthat fel először igazán Egressy. Az óvatos pest-budai rendőrfőnök, Protmann ugyanakkor éppen a közölt vers visszhangjára hivatkozva javasolja, hogy Egressy neve ne szerepeljen a színlapokon.³⁶

Május 15-ig csend és nyugalom van Egressy ügyében. Aznap viszont a Hölgyfutár jóvoltából kiderül, mivel tölti idejét Egressy színházrendezői munkáján túl. Rövid közlemény tudatja: „Egressy Gábortól *Törökföldi napló* van sajtó alatt Bécsben ...” Egressy – igazi rendező-kombinátorként – az életben maradás anyagi eszközeként is felhasználja készülő könyvét. Június 1-jei dátummal nyomtatott „Előfizetői fölhívás”-t küld ki országszerte kö-

gén 1851. szept. 13-i bejegyzés található Appel tábornaszernagy aláírásával, pecsétjével (német nyelvű): „Öfelsége, a Császár az Egressy Gáborra hadijogilag kiszabott halálos ítéletet kegyesen elengedi, de fenntartja a teljes vagyonek Kobzást.” Alatta (német nyelvű): „Kihirdetve. Pest, 1851. okt. 7. Peter Slatky.”

³³ Egressy Gábor levele Simoncsics [!] Jánosnak, 1851. febr. 2. (fogalmazvány). OSZK Kt Quart. Hung. 2559. II. k. ff. 14–15. A levélfogalmazvány szövege alatt Egressy későbbi, más tintával írott megjegyzése: „Válaszul Simoncsics – Fáncsi mint főfelügyelő által – azt üzenté, hogy sajnálja, de mit sem adhat, minthogy felsőbb helyről van megtiltva compromittált egyéneket fizetni az igazgatóságoknak. Ha tehát az én fizetésemet kiadná, veszélyeztetné az intézetet.” Egressynek 1848. ápr. 1. – 1851. ápr. 1-ig szóló érvényes szerződése volt a színházzal. Simontsits János, alsó- és felsőkerompai (1783–1856): Pest vármegye alispánja, a Nemzeti Színház gazdasági igazgatója, 1851-ben ideiglenes igazgató; Fáncsy Lajos (1809–1854): színész, rendező.

³⁴ Egressy Gábor leveles Kappes Jánoshoz (?) Stambulba, 1851. febr. 3. OSZK Kt Levelestár: „Keresse fel kegyed – ha ideje engedi – Jazmagi [!] Gábor urat, az osztrák követségi főtollmárcsot és beszélje el neki szomorú állapotomat. [...] Én neki már két levelet irtam ez ügyben, de sem válaszát nem kaptam, sem más eredményét nem tapasztalom. [...] Kérje Ön nevében, eszközölni a bécsi kormánynál, hogy: vagy mondják ki ítéletemet, vagy mentsenek fel, és engedjenek föllépnem minél előbb [...] Folyamodtam már én itthon minden hatósághoz, de süker [!] nélkül; Bécsbe pedig nem ereszenek, hogy ott személyesen folyamodhassam a kormánynhoz ...”

³⁵ A címlapon megjelenő vers csillagozott lábjegyzete Nagy Ignáctól: „Most, midőn az egész időszaki sajtó egyhangulag fejezi ki a közönség óhajtását, Egressi Gábort mielőbb ismét színpadunkon láthatni, időszerűnek láttuk közleni e szép költeményt, mely már néhány hónap előtt küldetett be. Szerk.”; MOL D 37 14 561/1851. febr. 10-i iktatókönyvi bejegyzés (német nyelvű): Geringer 249/G. G. sz., Bécsből kelt irata alapján a végzés: „... engedélyezni lehet Egressi Gábor számára a rendezőként való működést.” Az irat nincs meg.

³⁶ Geringer átirata Appel tábornaszernagyhoz, 1851. febr. 18. MOL D 51 1729/1852.

rülbelül 350 példányban, az előfizetői ár 1 pengőforint. Július 16-ig várja az ívek visszakeresését és a pénzt, a megjelenést az augusztusi vásárra ígérve.³⁷

De a sors – több szálon is – közbeszól...

Július 17-én meghal szeretett öccse, színésztársa, – többi közt – a Szózat zeneszerzője: Egressy Béni.³⁸

Egy feljelentés nyomán pedig július 22-én Egressyt a rendőrfőnökhöz kéretik, ahol számonkérlik, hogy mert előfizetési felhívást szétküldeni egy nem engedélyezett könyvre. Egressy védekezik: tudomása szerint csak újság kiadásához kell előzetes engedély. Ő csak tíz nap múlva küldi a kéziratot nyomdába, és a nyomdának kell majd a kiadói engedélyt megszerezni.³⁹ Eme affér kapcsán is születik 1851. augusztus 5-én a helytartósági rendelet a kötelespéldányokról.⁴⁰

³⁷ Az Előfizetői fölhívás bevezető sorai: „Egy esztendei bujdosás után végzetem újra megengedé szivhatnom a hazai levegőt. Távollétem nehéz napjainak benyomásait és tapasztalásait hiven följegyezvén, sajtó alá bocsátani szándékozom e cím alatt: TÖRÖKORSZÁGI EMLÉKLAPOK. [...] Egressy Gábor, volt színész.” Június 3-án a napilapok is közzéteszik a felhívást, s támogatják a vállalkozást. Hölgyfutár: „Előfizetéseket e lapok szerkesztősége is elfogad és rögtön kézbesítend.” Magyar Hírlap: „Előfizetési ív e munkára a Magyar Hírlap szerkesztőségénél is van. Kevés az, mit a lezajlott forradalom után az emigratio viszonyáról, állásáról hitelest tudunk; annál több érdekest ígér jelen olvasmány ...” Az Egressy-hagyaték hányattatott sorsa ellenére számos közvetlen és közvetett dokumentumot tartalmaz Egressy könyvének megjelenési körülményeiről. OSZK Kt An. lit. 1239, An. lit. 1243. és Fol. Hung. 1961 jelzetei alatt 65 levél és 56 előfizetői ív található. Az előfizetők között megtalálható ügyvéd, orvos, postamester, könyvkötő, színész, színiigazgató éppúgy, mint református segédpap, tiszteletes, gazda, író, költő, gyógyszerész, könyvtáros, tanár és gróf. Szabó József soproni tanár ezt írja július 12-én: „... a jobb idők balra fordultak! Sajnálom külföldön szenvedéseinek kéntelenségét: azonban örülök azon, hogy ezt is, mint a méreg-virágból is mézet szívó méh, a honi irodalom gazdagítására tudta fordítani ...” A meglévő ívekben szereplő megrendelések átlaga meghaladja a tíz főt. Ennek alapján a példányszám elérhette akár a 3500–4000-et is. Az 1851. évi Remény szerint a Naplóra 2000-en fizettek elő. Lásd: Szinyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. Budapest, 1939. 1. köt. 59.

³⁸ E[rdélyi János]: *Egressi Benjámín életrajza*. Értesítő, 1852. ápr. 3. szombat, 212.; Bérczessi B. Gyula: *Tollal-lanttal- fegyverrel. Egressy Béni élete és munkássága*. Budapest, 1986.; Radnóti Klára: *Egressy Béni*. In: A márciusi ifjak nemzedéke. Szerk. Körmöczi Katalin. Budapest, 2000. 380–390.

³⁹ MOL D 51 1914/1851. Dóry Gábor nagyvárad kerületi főispán jelentése Geringernek, Nagyvárad, 1851. júl. 12. (német nyelvű): „... az amnesztiában részesült színész, Egressy Gábor «Törökországi emléklapok» című művére Nagyváradon több előfizetés is történt. Mivel itt nem tudjuk, hogy egyrészt Egressy a fent említett mű nyilvánosságra hozásához kapott-e engedélyt, másrészt hogy arra van-e engedélye, hogy azt maga adhassa ki. és hogy mindenütt előfizetéseket gyűjtsön, kötelességemnek tartom, hogy erről Excellenciádat tájékoztassam ...” Geringer utasítása Protmannak, 1851. júl. 17. (német nyelvű) Uo.: „... utasítom, mivel ezen mű kiadására engedélyt nem kapott, őt [Egressyt] ezen tárgyról hallgassa ki, és igazolását, valamint szakértői véleményét nyolc napon belül terjessze elő.” Egressy rendőrségi kihallgatásának jegyzőkönyve (német nyelvű): Uo.: „Kért-e Ön engedélyt ennek a munkának a kiadására, s kapott-e?” kérdésre Egressy válasza: „... a 14 ívből álló mű [...] kiadásáról rögtön Törökországból való hazatérésem után volt szerencsém Öexcellenciájának, a császári–királyi helytartónak, Geringer bárónak említést tenni. Így nem volt semmi aggályom, hogy azt Kozma könyvnyomó által tíz napon belül nyomdába küldjem. Főképp mert az is ismeretes számomra, hogy minden itt megjelenő művet kiadása előtt nyomtatásban átnyújtanak átnézésre a cs. k. városi főparancsnokságnak, hogy az annak kiadására az engedélyt megadja ...” OSZK Kt An. lit. 1243/141. sz. irata: Kozma Vazul Pest, 1851. szept. 17-i nyugtatványa, mely szerint a Naplóra átvett 300 Ft előleget. Protmann jelentése Geringernek, Pest, 1851. júl. 28. (német nyelvű). MOL D 51 1914/1851.: „... meg kell jegyezni, hogy sürgősen szükség lenne egy sajtótörvényre [...], Egressyt [...] véleményem szerint nem kell eljárás alá vonni, de a további előfizető-

Augusztus 11-én Egressy 30 pengő forintot küld – Itáliában katonáskodó – Ákos fia majdani hazautazási költségeinek fedezésére: „... minthogy éppen szerencsére némi összeg van kezeim közt (előfizetés Naplómra, mely sajtó alatt van) ...” – írja.⁴¹

Szeptember 3-án Bach közli a magyarországi hadseregparancsokkal, hogy Ferenc József augusztus 25-én kiknek engedte el a halálos ítéletét. A névsorban a harmadik Egressy.⁴² Halálos ítéletére szeptember 13-án kerül bejegyzésre: „*Ad acta.*”

Szeptember 6-án nyújtja be Egressy Protmannak a „Törökországi napló” nyomtatott példányát, majd tanácsára másnap Geringer császári biztosnak is az alábbi kísérelő levéllel:

„Kegyelmes uram!

Midőn »törökországi Naplóm« ezen első nyomtatott példányát Excellentiád kegyes ítélete alá fölterjeszteni szerencsém van, bátor vagyok egyszersmind e könyv tartalmára nézve következő alázatos észrevételeimet előadni.

1. Ezen napló nem egyéb, mint az én *magánéletem* történetrajza egy éven keresztül, napról napra följegyezve.

2. Mint *Naplónak* semmi határozott *iránya* – tendenciája – nincs, – nem lehet.

3. Főérdekű tartalmát a törökföld vidékeinek, népszokásainak és erkölcsének leírása teszi.

4. Ami benne az emigrációról, különösen pedig Kossuthról mondatik, az éppen *Kossuth ellen* van intézve, s ekként a magas cs. k. kormány érdekében előadva.

Mély tisztelettel

Excellentiád

legalázatosabb Szolgája

Egressy Gábor.⁴³

Pest, Sept. 7. 1851.

Szeptember 23-án a Magyar Hírlap, a hivatalos lap közli a távollétükben halálra ítélték (36 fő) „bűneit” és névsorát és újabb 39 fő „Idéző végzés”-ét.

Ugyanezen a napon így foglalja össze Protmann rendőrigazgató – a „Napló”-ról készült alapos szakmai-cenzori vélemény mellékelésével – saját véleményét Geringer számára: „... tendenciája által jó benyomást fog kelteni [...], a forradalommal szemben ellenszenvet kelt [...], nem kevéssel járulhat hozzá, hogy azon egyének nimbuszát, akik a forradalom élén

gyűjtést [...] gyorsan be kell szüntetni, amíg Egressy Gábor brosúrájának [...] kiadhatóságáról döntés nem születik.”

⁴⁰ A rendeletet lásd: MOL D 98 7/10/1851. Vö.: Buzinkay Géza: *A magyar irodalom és sajtó irányítása a Bach-korszakban*. Magyar Könyvszemle, 90. évf. (1974) 3–4. sz. 271.

⁴¹ Egressy Gábor levele Egressy Ákoshoz, Pest, 1851. aug. 11. OSZK Kt Levelestár. Ákos a világsi kapituláció alkalmával teszi le a fegyvert, a kényszersorozás után Anconában a 17. krajnai gyalogezredbe sorozzák be. Ezredorvosa segítségével orvosi felmentéssel tér haza. 1861–1864. között az olaszországi magyar légió önkéntese. Vö. Egressy Ákos: *Emlékeim*, 160–166.; vö.: Lukács Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei, 1860–1867*. Budapest, 1986. 165.

⁴² Bach átírata Appel tábornagynak, Bécs, 1851. szept. 3. (német nyelvű, másolat). Hajnal István hagyatéka. MTAkt Ms 5405/12. f. 18.

⁴³ Egressy levele Geringerhez, Pest, 1851. szept. 7. (magyar nyelvű) MOL D 51 2581/1851. Meg kell jegyeznünk, hogy Egressy Kossuth-ellenessége egy régebbi, tíz évvel korábbi Kossuth–Egressy affér idejére nyúlik vissza. Kossuth – főszerkesztőként – a Pesti Hírlapban 1841 tavaszán durva támadást intézett a Nemzeti Színház színészei ellen, s azt javasolta, több mint két évre függeszték fel a színház működését. Egressy két írással is szembeszegült Kossuth álláspontjával. A hatalmas sajtópolémia menetéről lásd: *Egressy Gábor válogatott cikkei (1838–1848)*. Szerk. Kerényi Ferenc. Budapest, 1980. 183–186. Magát a vitát elemzi – Egressy pártján – Rakoczay Pál: *Egressy Gábor és kora*. Budapest, 1911. 1. köt. 227–231., valamint Csabai Tibor: *Kossuth Lajos és az irodalom*. Budapest, 1961. 133–139. Vö. Gonda György: Kossuth színészipponense (kézirat)

álltak, különösen Kossuthét megtépzazza [...], hozzájárulhat a csalódáshoz és kiábránduláshoz [...]; engedtessek meg nekem, hogy a mű kiadásának engedélyeztetését javaslom.”⁴⁴ Egy hét múlva aláírják az engedélyt, de ugyanakkor a színészi fellépést célzó újabb kérelmét újra elutasítják.⁴⁵

Október 7-ére datált a kegyelemről kiállított igazolvány.⁴⁶ Másnap a Magyar Hírlap közölte a haditörvényszék 38 főt érintő ítéletét. „Teljes elengedést” hét fő – köztük Egressy – kap, de maradt Egressyre nézve a vagyonelkobzás.

Október 16-án ad hírt a Magyar Hírlap a Napló megjelenéséről és másnap a Nemzeti Színház operai díszelőadásáról, ahol Albrecht osztrák főherceg tiszteletére a magyar díszruhában felsorakozott rendezők közt említik Egressy Gábort is. Október végén a Nagyenyedi Album és a Hölgfutár is részleteket közöl a Naplóból. November 1-jén megjelent az Uj Magyar Múzeumban Toldy Ferenc kritikája a műről, majd november 5-én a Pesti Napló is.

Ferenc József 1851. december 31-én nyílt parancsban bevezeti a császári egyeduralmat.

*

Egressyt a történeti irodalom 1848–1849-es kutatóinak többsége nem egyszer nevezte árulónak, ügynöknek, kémnek. Véleményem szerint azonban nem áll rendelkezésre olyan dokumentum, amely kétséget kizáróan bizonyítaná, hogy Egressy az osztrák titkosszolgálat fizetett ügynöke, vagyis hazaáruló lenne. Én inkább Radnóti Klárával, Egressy relikviáinak és ikonográfiájának kutatójával értek egyet: „Ha kényszerült is kisebb megalkuvásokra, árulónak igazán nem nevezhetjük. [...] Egész élete, hazafiúi lángolása, harcos igazságkeresése [...] ellentmond az árulás vádjának.”⁴⁷ S valamint Petőfi: Egressy Gáborhoz című versének egy sorát – „Gyakran nem érti emberét a kor” – címként választó Steiner Ágotával, aki „Egressy Gábor pályaképe” alcímmel ellátott utószavában Egressy naplójának reprint kiadásában többek között ezt írja: „Ami pedig perdöntően szól mellette, az az, hogy bár pontosan ismerte a Habsburgok által oly nagyon keresett magyar korona rejtékhelyét, nem árulta el azt. Ha meg akarta volna vásárolni a maga számára a kegyelmet, e titok elárulásával kockázatmentesen megtehetette volna. Bár nehezen, de hajlott a kisebb megalkuvásokra, ám a valódi árulásra nem – erre vall egész jelleme...”⁴⁸

Magam – valamennyi fellelhető forrás birtokában – „Az Egressy-problémáról (Tabuk nélkül)” című tanulmányomban kísérlem meg az igazság megközelítését, dokumentálását, elemző értékelését, legkésőbb Egressy születése 200. évfordulójának ünnepéig, azaz 2008-ig. Kutatómunkámat Egressy alábbi szellemisége hatotta át: „Gyöngédségből vagy kiméleltből

⁴⁴ Protmann jelentése Geringerhez, Pest, 1851. szept. 23. (német nyelvű) MOL D 51 2581/1851. (Maga a cenzori vélemény nem található meg az iratok között.)

⁴⁵ Geringer utasítása Protmannhoz, Buda, 1851. szept. 30. (német nyelvű) MOL D 51 2581/1851; Geringer utasítása a pesti kerületi főispánhoz, Buda, 1851. okt. 1. (német nyelvű) MOL D 96 750/1851. (Fogalmazványa: MOL D 51 2495/1851.)

⁴⁶ „Certificat”. OSZK Kt An. lit. 1239/10. sz. irat. Közli: Egressy Ákos: *Emlékeim*, 170.; „Atyám a kegyelmet felsőbb helyen nem köszönte meg – talán csak Fáy Andrásnak, aki azt kieszközölte, – s hihetőleg az auditorának, ki az ítéletet előtte kihirdette...” – írta Egressy Ákos 1908. jún. 21-én apja monográfiájának. OSZK Kt Fol. Hung. 1484. Rakodczay Pál levelesládája, f. 156.; Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, 1. köt. 442.; Staud Géza: *Egressy Gábor*. In: Nagy magyar színészek. Szerk. Gyárfás Miklós – Hont Ferenc. Budapest, 1957. 105.

⁴⁷ Radnóti: *Egressy Gábor*, 198.

⁴⁸ *Egressy Gábor törökországi naplója 1849–1850*, reprint 256–257.

– akár az élők, akár a holtak iránt – tényeket elhallgatni, vagy szépíteni, s így a históriát meghamisítani az irodalom terén nem szabad.”⁴⁹

Köszönettel tartozom – többeknél megkésetten! – a '80-as évek első felében nyújtott segítségükért, szaktanácsaikért: Sashegyi Oszkárnak, Bóhm Antalnak, Ress Imrének, Bakáts Bernadettnek, Körmendi Lajosnak, V. Windisch Évának, Mályuszné Császár Editnek, Belitska-Scholtz Hedvignek, Pingiczer Klárának, Frank Tibornak és Katona Tamásnak. Köszönöm Deák Ágnesnek a cikk megszerkesztésében nyújtott segítségét.

---

⁴⁹ Egressy Gábor levele Ráday Gedeon grófhhoz, a Nemzeti Színház igazgatójához, 1864. nov. 3. OSZK Kt Quart. Hung. 2559. I. köt. f. 52.